

FEJÉR DÉNES EGY ÉVET TÖLTÖTT INTERNÁLÓTÁBORBAN

Rendhagyó pillanatok a forradalomból

„Benn nehéz volt, kinn nehezebb” – emlékeznek vissza az 1956-os forradalom után internáltak a velük történetekre. Utalva arra: kiengedésük után egy pillanatra sem szűnt meg a velük szembeni megkülönböztetés. Hogyan látta a forradalom történéseit Fejér Dénes, az egykori szegedi újságíró, munkástanács tag, akit egy évre internáltak, s aki több mint húsz évet töltött az építőiparban „informális büntetesként”, a rendszerváltás után pedig kiadói vezető lett, s most nyugdíjas-ként tölti napjait?

Kezdjük a közepén, 1956 egyetlen, szegedi halálos áldozata, Schwartz Lajos történetével!

– Az egyetem épületében, az auditorium maximumban ravatalozták föl, rögtönzött hordágyon hozva a rendelőintézetből, ahová a Takaréktár utcai tüntetés után került. Ott feküdt holtan, véres ruhában kiterítve az előadói asztalon – idézi föl a tragikus képet Fejér Dénes.

Schwartz Lajos

Az október 26-i, Takaréktár utcai tüntetés áldozata halálának körülményei úgy kerültek be a köztudatba, hogy gellert kapott golyó okozta halálát.

– Szerintem Schwartz Lajost lelőtték. Voltam katona, géppuskás lövésztszist vagyok, s tudom: a valahonnan visszapattanó, gurulatos, azaz gellert kapott golyó nem hatol mélyre a testbe. Bukfenczik-bukdácsol a levegőben, kevés az ereje. Viszont tudjuk, hogy az áldozat bal válla mellett behatoló golyó végigment a létfontosságú szerveken, és csak a jobb medencecsontban akadt el. Márpedig gellert kapott golyó nem megy mélyre. Schwartz Lajos édesanyja pedig, évtizedek múltán, megmutatta nekem azt a kabátot, ami Lajoson volt, amikor lelőtték. Egyetlen kerek lyuk van rajta, mindenféle roncsolás

nélkül, ilyet az egyenesen behatoló golyó okoz a ruhán. Véleményem szerint akkor találhatta el a golyó, amikor, az első, levegőbe leadott sortűz hatására, a többiekkel együtt, le akart hasalni az aszfaltra. S miután zászló volt nála, egyértelműen úgy tűnik: hogy a zászlótartót akarták lelőni – fejtegeti Fejér Dénes.

Fejér Dénes, Bóday Pállal együtt, vezércikket írt az 1956. október 23-i Délmagyarországra. Az igazság keresésének útján volt a címe. Nagy Pál, az akkori főszerkesztő elküldte őket, „írjatok már erről az egyetemista megmozdulásról” – ez a megmozdulás, mint ismeretes, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesüleges Szövetsége (MEFESZ) megalakulásához vezetett. Írtak – s ez lett a vezércikk. A cím is jelzi, mi foglalkoztatta elsősorban a diákokat: a tömegtájékoztatás folyamatos hazugságdömpingje „...Hazudtunk minden hullámhosszon”, jellemezte saját tevékenységét a rádió, s ez a nyomtatott sajtó is igaz volt.

Ki a nyomda?

Fejér Dénes egy évet töltött a forradalom leverése után a tököli internálótáborban. Internálási határozatában egyebek közt az állt: védeni akarta a szovjet csapatok elől a Szegedi Nyomdat. Mi is történt? Tün-

Fejér Dénes szerint Schwartz Lajost lelőtték FOTÓ: GYENES KÁLMÁN

tetett a tömeg az akkori nyomdaépület előtt, a Kárász utcában. Fejér Dénes akkor nyomda-munkástanács tag volt, az igazgatótanácsi tagság mellett, s küldöttként, tagja a városi forradalmi bizottságnak is.

– Fölmentem az emeletre, kikúsztam az erkélyre, lepillantottam a mélybe, és a három-négyszáz tüntető közt fölismertem egykori bokszoló sportársaimat. Visszamentem, mondtam kollegámnak, kimegyek, nehogy bezúduljanak az emberek, s kár keletkezzen a gépekben.

„Dééenes, te itt vagy? Ha te itt vagy, a nyomda a miénk!” – harsogták Fejér Dénes sportársai, akik tudták, milyen né-

zeteket vall. Így a nyomda egyben maradt.

– Én csak a műszaki bizottságot akartam óvni, és az itt dolgozók egzisztenciáját – mondja Fejér Dénes. – Ha a nyomdat széthordják, abból csak gond van, munkamegcsúszás. S ezt fordította tőkeltesen színéről visszajára a későbbi internálási határozat.

Az ávós bosszúja

– Engem november 6-án vettek őrizetbe – emlékszik vissza Fejér Dénes. – Két nappal előtte az oroszok már a fővárost támadták. Jöttek, végtelen sorokban, Nagylak felől, át a hídon, és a Kossuth Lajos sugárúton vonultak tovább. Én

akkor, a nyomda képviselőiben, két újságíróval, Kövesdi Lajossal és Németh Lajossal, épp jöttem át a városházára. A Délmagyarnak az volt a kérése, alapíthasson munkástanácsot, és mi ebben támogattuk. Támogatta a sajtóbizottság is, melynek szintén tagja voltam, Péter Lászlóval, Ertsey Péterrel, Németh Ferencsel, Petrovác Istvánnal együtt. Ez ügyben mentünk a városházára tehát. A forradalmi tanács éppen ülésezett. Kinnél az ablakon, s látom, fordulnak be a szovjet tankok a Széchenyi térre, a lövegtorony fordul rá az épületre, az ágyúcső már emelkedik az első emelet irányába... De nem lőttek, hanem feljött egy tiszti különítmény, húszegynéhány karabélyos kíséretében. A tiszti különítmény utolsó tagja rám mutatott, az oroszok megfogtak, hátracsavarták a karomat. Ez a tiszt nem orosz volt, hanem magyar, akiről én elmondtam az egyetemen a József Attila Kör első – s egyben utolsó – ülésén, hogy beépített ávós. Bekísértek a közgyűlési terembe.

„Ellenforradalmár”

Páncélkocsi szállított hatunkat – Kováts Józsefet, Fábian Ferencet, Szegedi Istvánt, Kövesdi Lajost, Végh Joachimot, és engem – az őthalmi gyűjtőhelyre; hetedikünket, egy tévedésből foglyul ejtett móravárosi fuvarost, elengedték. Másnap katonai mentőautóval vittek Debrecenbe, a szovjet repülőterre, onnan légifolyosó vezetett egyenesen a Kárpánton túli Területre. Óriási szerencsénk volt: az épp Magyarországon tartózkodó indiai külügyminiszter, az ENSZ megfigyelője, föllépésére leállították a foglyokszállítását. Mi voltunk az első csoport, akit nem vittek ki.

– Engem egy Zotov nevű őrnagy hallgatott ki – folytatja

Fejér Dénes. – Tulajdonképpen korrektek voltak, győzködtük egymást, mi történt, mi nem. „Kontrarevolucionyer”, mondta rám mutatva, ellenforradalmár! Nem, nem, mondtam, mi a rendet megdönteni nem akartuk, csak azt, hogy Magyarország szabad legyen... Néhány hétig fogva tartottak Debrecenben, aztán Kováts József, a forradalmi bizottság titkára, akit két év múlva felakasztottak a Csillagban, és Fábian Ferenc, a Délmagyarország megbízott főszerkesztője kivételével elengedtek. Stoppal jöttem haza Szegedre, aztán 1957 tavaszán tartóztattak le, az egyik begyűjtési hullám részeseként. Szerencsére az ÁVO, a belügyminisztériumi főosztály épületébe már nem férünk, tele volt, így a Csillag börtönbe vittek minket, majd következett az internálás. Kétszer hat hónapot töltöttem a tököli internálótáborban.

Ács, kiadói igazgató

– Jó hasznát vettem annak, hogy eredetileg ács vagyok, brigádvezetőnek is megtehettek. Mindenki, aki őrizetbe került, priuszosnak számított, nem kaphattunk útlevelet, nem lehetett értelmiségi állást vállalni... Én az építőiparban helyezkedtem el ácsként, majd, ahogy a helyzet konszolidálódott, írhattam az Építőmunkás című lapba, álnéven. Az építőiparban szerzett tapasztalataim alapján doktoráltam le, szociálpszichológiából. Ahogy mondtuk: „benn nehéz volt, kinn nehezebb”. Aztán váratlanul kisütött a nap: jött a rendszerváltás, és a nyolcvanas évek végén meghívtak az egyetem az akkor alakuló kiadójához, főszerkesztőnek; később a Zrínyi Kiadó igazgatója lettem. A történelmet, ahogyan mondani szokás, a győztesek írják. Ügyeltem rá: amit mi írunk, az igaz legyen.

FARKAS CSABA

A HAZAFIASSÁG ÍROTT SZÓ ÉS TANANYAG

Nem lennének mártírok a diákok

Nincs olyan ügy, melyért ma fegyvert ragadva kellene az utcán küzdeni, a szabadság megélhető keretei között lehet tanulni, és ez jó – vélik a szentesi gimnazisták. A város '56-os mártírjának emléktáblája előtt is tisztelegnek a negyedikesek, akiknek közvetlen emlékeik nincsenek a forradalomról – a hazafiasság és társadalmi igazságok keresése számukra egy következő lecke a tankönyvben.

Az 1956-os forradalmat történelmi tanulmányaik során még nem vették a végzős gimnazisták, akik ezért elsősorban áttételesen alkotnak csak képet egyelőre a fél évszázaddal ezelőtti korszakról. A lányok és fiúk elmondták, megnézték a Nagy Imre életútjáról készült Mészáros Márta által rendezett filmet, és megdöbbenek. Hogy milyen kegyetlen korszak volt ez! Az elborzasztó és torokszorító történések a mai békés időkben szinte valóságíntlennek tűntek számukra, Buzek Vera egyik legjelentősebb filmélményének nevezte ezt a mozi. Az októberi napokról természetesen hallanak minden évben az iskolai ünnepeken, ezzel kapcsolatban pedig megállapították, hogy jóval kisebb az irodalma, mint a '48-as forradalomnak.

A Piros a vér a pesti utcán című költeményen kívül nyilatkozatok és újságrészletek, a miniszterelnök beszéde használható fel a méltó megemlékezéshez. A forradalom történéseinek szentesi vonatkozása, mondják a diákok: a Horváth Mihály Gimnáziumban tanult Brusznay Árpád, aki a '56-ban bölcsésztanárként Veszprémben lett a forradalmi bizottság elnöke, s nagy szerepe volt a vérontás megakadályozásában. Brusznayait 1958-ban kivégezték, előtte egy cellában töltött el hosszú időt nyíltan vállalat szabadságéseményéért Göncz Árpáddal, aki köztársasági elnökként avatta fel egykori rabtársa emléktábláját Szentesen 1991-ben.

Ezek az események jelentenek halvány kötődést a forradalomhoz.

Egyedül Nagy-Mélykúti Gergőnek beszéltek a Vajdaságban élő nagyszülei arról, hogy '56-ban sűrűn hallgatták a rádiót, bíztak abban, hogy Magyarországon nagy változás lesz és a délvideki magyarok újra az anyaországhoz tartozhatnak majd. Tudjuk, ez nem így lett – mondja a fiatalember –, de mégsem volt érdemtelen az öntudat lázadása. Szőri András szerint a forradalom nélkül a hatvanas, hetvenes években nem alakult volna ki a puha diktatúra, melyben hozzávetőleg szabadon lehetett élni, és az ország a külföld szemében a legvidámabb barakk benyomását keltette.

A diákok úgy látják, ma nincs olyan ügy, amiért az utcára kellene vonulni, s fegyvert ragadva kellene küzdeni az igazságért. Amikor arról kérdezték őket, mit gondolnak azokról a fiatalokról, akik hozzájuk hasonló korban életüket áldozták a szabadságért, a válaszuk ez volt: a kérdés pusztán feltevés, mert őket nem éri ehhez hasonló kihívás. A legtöbbben azt mondták, nem lennének mártírok. Tóth Dóra fogalmazta csak meg, hogy ilyen helyzetben a fiatal döntését alapvetően

befolyásolja a neveltetése: ha a szüleitől azt hallotta otthon, hogy a hazafiasság és a szabadság védeni való érték, akkor valószínűleg anyai és apai hozzájárulás nélkül is utcára megy. Ő valószínűleg ment volna a pesti sráccokkal.

A születésébe hamvadt forradalomra, mint különösen bátor emelkedésre gondolnak, ami az emberi

méltóság lázadásaként mutatkozott meg. Ez az október olyan lehetett, mint egy hajnal, amely éjszakában folytatódik – fogalmazta meg egyikük. A diákok ezt a leckét is megtanulják majd, szerintük ugyanis tanulmányaik révén élhet tovább október üzenete a nemzet kollektív emlékezetében.

BLAHÓ GABRIELLA

Kegyetlen idő lehetett a diktatúra – mondják a szentesi gimnazisták

FOTÓ: TÉSIK ATTILA